

JAMES ENSOR

Oostende 13 april 1860-19 november 1951.
Academie te Brussel. Een der voornaamste pioniers van de Europese moderne kunst, waarvan zowel het symbolisme als het expressionisme en het surrealisme hem schatplichtig zijn, en misschien ook de abstractie.

Droom en verbeelding : door deze dubbele gave is Ensor in de Vlaamse schilderkunst der XIXde eeuw een absoluut uitzonderingsgeval. Maar die dubbele gave is met zulke overtuigende levenssappen gevoed; zozeer als een voor iedereen waarneembare en op het leven betrapte werkelijkheid voorgedist, dat droom en werkelijkheid én verbeelding een ondeelbare, levende eenheid vormen. In een onderschrift bij een kleurenafbeelding van 'De val der opstandige engelen' (1889) las ik onlangs : „Das Sujet ist fast gänzlich vernachlässigt oder kommt — genauer gesagt — allein durch die beredte Sprache der Farben und Pinselbewegungen zum Ausdruck. Ensor wird hier zum Herold der ungegenständlichen Maler wie Bazaine, Hartung oder Pollock". Zulke beoordeling vanuit de actualiteit betekent een haast sadistische verminking van de rijkdom en volheid van de taal (de taal : zowel de erkenbare realiteit der figuratie als het verhalend onderwerp), van de boodschap en van de expressiemogelijkheden die Ensor in zijn scheppingsdaad betrok. Het onderwerp is voor hem steeds van wezenlijke betekenis en nooit het gevolg van een grillige inval. Ik wijs alleen maar, en met opzet, omdat men tegenwoordig bij voorkeur daarover zwijgt, op de religieuze thema's en meer bepaald op het Christusthema, — die, te oordelen zowel naar de data als naar de kwaliteit van de schilderijen waarin ze behandeld worden, van doorslaggevende betekenis in zijn leven moeten geweest zijn : de 'Christus de storm bedarend' in 1885, in 1886 een belangrijke reeks, zijn grootste tekeningen, die hij noemde 'Les auréoles du Christ ou les sensibilités de la lumière'; in 1887 de 'Adam en Eva uit het paradijs verdreven' en zijn beide Sint-Antoniussen; in 1888 zijn grootste schilderij 'De intocht van Christus te Brussel', ook zijn 'Gefolterde Christus', zijn 'Jeanne d'Arc'; in 1889 zijn 'Val der opstandige Engelen'; in 1891 en '92 zijn 'Ecce Homo's', 'Christus in de hel' en een 'Gefolterde Christus' : het zijn onderwerpen die de geschiedenis van zijn zieleleven op bevreedende wijze belichten...

Bij Ensor ten slotte is het Christus-motief gedurende de jaren van zijn rijkste ontplooiing, — van 1883 tot op het toppunt van zijn scheppend vermogen, in 1892 —, een obstinaat terugkerend thema. Doch het heeft bij hem een heel bijzonder accent. Wellicht nog als de mens geworden God heeft hij de Christus opgevat in 1883, het jaar van zijn eerste beroemd zelfportret, in het schilderij 'Christus de storm bedarend'. Maar gaandeweg wordt de Christus bij hem de verpersoonlijking van een uitverkorene die een uitzonderlijke roeping te vervullen had, doch niet werd aanvaard en daaronder onnoemelijk zwaar heeft geleden. Als mens geworden God, die de redding voor het mensdom heeft gebracht, heeft Ensor de Christus, van een bepaald moment af, beslist niet meer opgevat, wel als 'de' zuivere, als 'de' door de Satan, de duivel en het kwaad belaagde, als 'de' bespotten en 'de' gekruisigde, als 'de' verworpene. Maar bovenal treffend is het, dat Ensor zijn lot van niet erkend kunstenaar, zichzelf, vereenzelvigd met de Christus en herhaaldelijk de Christus onder de trekken van zijn zelfportret voorstelt. Zou men daaruit afleiden dat Ensor geen christelijke gelovige meer was, dan bewijst het meteen welke hoge dunk hij van zijn eigen uitverkorenheid had. In de 'Intocht van Christus te Brussel' is hij de Christus die op de ezel zit, doch de strijdkreet 'vive la sociale' de kreet van sociale gerechtigheid, die hij finaal, beslist later dan in 1888, datum van ontstaan van dit werk, op het spandoek neerpenseelde, wijst dan weer op een overstappen naar een gebied dat niet tot het domein der schilderkunst behoort. In zijn 'Ecce homo' van 1891 is de identificatie met de Christus met uitdagerend zelfbewustzijn doorgevoerd, waarbij Ensor een gelijke vormgeving van de Vlaamse primitieven overneemt, meer bepaald op Hieronymus Bosch teruggaat, — die andere uitzonderlijke meester, de enige die men als voorloper van en verwant met Ensor kan aanhalen en bij wie ook de identificatie Christus-kunstenaar schijnt voorgezweefd te hebben. (Walther Vanbeselaere)

